

МЕТОДИКА ТА ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

МАЙСТЕРКА

Спікер: консультант
ЦПРПП

Олег Ставінський

ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА ФОРМИ РОБОТИ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ТЕХНОЛОГІЇ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Виклик, або вступ

- ✓ Кластер
- ✓ Асоціативний кущ
- ✓ Дерево передбачень
- ✓ Таблиця «Знаємо — Хочемо дізнатись — Дізнались»
- ✓ Мозковий штурм
- ✓ Робота в парах
- ✓ Кошик ідей
- ✓ Правильні і неправильні судження
- ✓ Мультиголосування
- ✓ Передбачення на основі опорних слів
- ✓ Діаграма Венна

Осмислення, або основна частина уроку

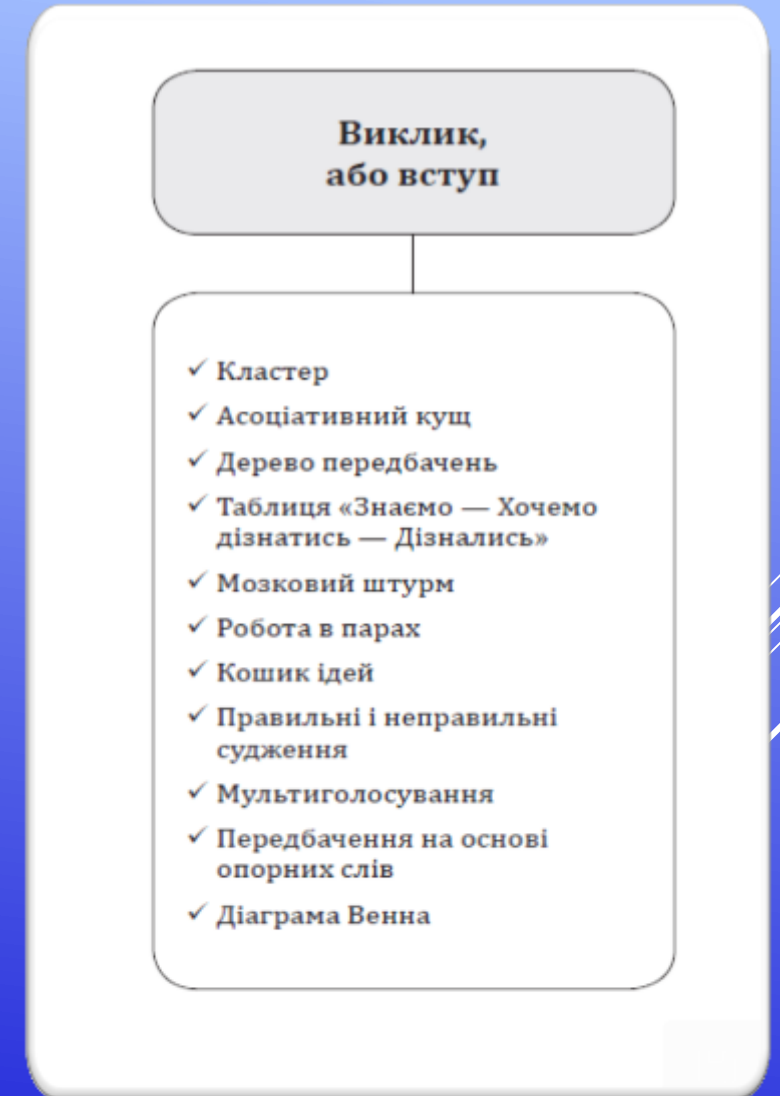
- ✓ Карта поняття
- ✓ Читаємо в парах / Запитуємо (узагальнюємо) в парах
- ✓ «Тонкі» і «товсті» запитання
- ✓ Подвійний щоденник
- ✓ Читання з маркуванням
- ✓ Опорні слова
- ✓ Т-таблиця
- ✓ Картографування тексту
- ✓ Концептуальна таблиця
- ✓ Спитайте у автора
- ✓ Робота в парах та малих групах з дидактичними завданнями
- ✓ Ажурна пилка (мозаїка)
- ✓ Навчаючи вчуся
- ✓ Дискусія

Рефлексія, або підбиття підсумків

- ✓ Сенкан
- ✓ Кластер
- ✓ Займи позицію
- ✓ Бортовий журнал
- ✓ Таблиця «Знаємо — Хочемо дізнатись — Дізнались»
- ✓ Концептуальна таблиця
- ✓ ПМЦ («Плюс — Мінус — Цікаво»)
- ✓ Шкала думок
- ✓ ПРЕС
- ✓ Діаграма Венна
- ✓ Риб'яча кістка (фіш-бон)

Вступна частина уроку (зазвичай перші 5–7 хвилин), яку в технології розвитку критичного мислення називають **ВИКЛИКОМ, є етапом актуалізації та мотивації навчання.**

- ▶ На цьому етапі завдання, які пропонуємо учням, сприяють тому, щоб вони разом з учителем:
- ▶ **освіжили наявні в них знання, уявлення, вміння, пов'язані з опрацьовуваною темою;**
- ▶ **провели інвентаризацію цих знань і уявлень (у тому числі, помилкових);**
- ▶ **зосередили увагу на новій темі;**
- ▶ **створили контекст для сприйняття нових ідей.**

ПРИЙОМИ РОБОТИ, ЯКІ ФОРМУЮТЬ ЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ :

Гарним прийомом стануть **АСОЦІАЦІЇ** (до 5 хвилин).

- Запропонуйте учням по черзі висловитися, про те, які асоціації в них викликає основне поняття уроку.
- Запишіть список цих асоціацій на дошці.
- Запропонуйте учням подумати над записаними словами, обговоріть їх.

Обговорення цих питань дасть змогу учням «увійти» в тему, згадати те, що вони чули, зробити деякі передбачення, які вони матимуть змогу перевірити протягом вивчення теми.

Вільне письмо, або Гронування

Або Асоціативний куц

Етапи гронування:

- Написати центральне слово (словосполучення чи фразу) посередині аркуша, на дошці.
- Записати слова, фрази, які спадають на думку учням з обраної теми. Записати стільки ідей, скільки дозволить час, або доти, доки вони не будуть вичерпані.
- Коли всі ідеї записані, встановити там, де це можливо, зв'язки між поняттями.

«МОЗКОВИЙ ШТУРМ» (до 7 хвилин) :

- починаємо постановкою перед учнями чітко сформульованого проблемного питання, яке дає змогу висувати багато версій для відповіді;
- учитель запрошує учнів висловити ідеї, коментарі, навести фрази або слова, пов'язані з цією проблемою;
- усі пропозиції учнів слід записувати на дошці або великому аркуші паперу в порядку їх подання без зауважень, коментарів або питань;
- під час «висунення ідей» не можна нехтувати жодною. Заохочуйте всіх до висунення якомога більшої кількості ідей.

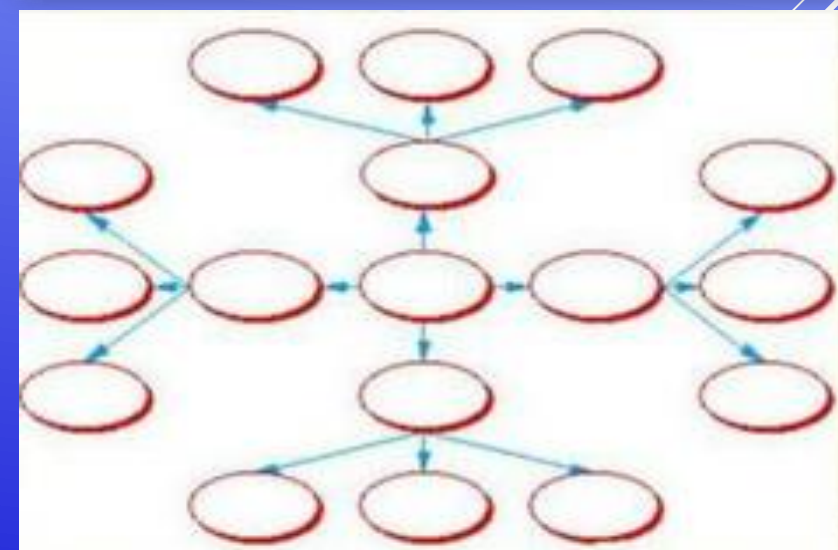
Іншим варіантом проведення мозкового штурму є «мережа» або «кульки» (до 5 хвилин). У цьому випадку пускове слово (запитання) записуємо в «кульці» в центрі дошки. якщо обговорюються споріднені проблеми, їх записуємо показуючи зв'язок з раніше записаним.

КЛАСТЕРИ (до 5 хвилин) - графічний спосіб організації учбового матеріалу. Малюнок форма, зміст якої в тому, що в середині аркуша або дошки записується основне слово (ідея, тема), а з двох боків від нього фіксується інформація, якимось чином з ним пов'язана. У центрі тема, довкола неї – великі змістовні одиниці, поєднуємо їх прямими лініями з темою.

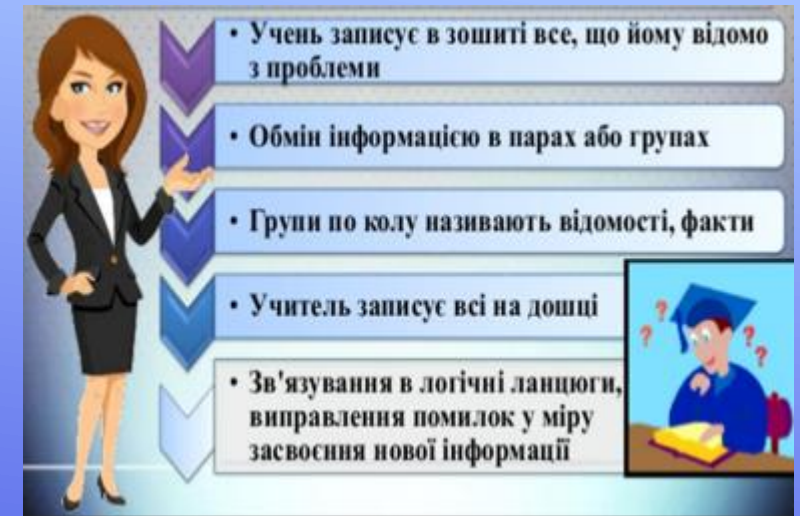
Правила роботи дуже прості:

- малюємо модель сонячної системи: зірку, планети й їх супутники. у центрі «зірка» – це наша тема (вихідне поняття),
- навколо неї «планети» – великі смислові одиниці, які потрібно з'єднати прямою лінією із зіркою, у кожної планети свої «супутники», у супутників – свої.

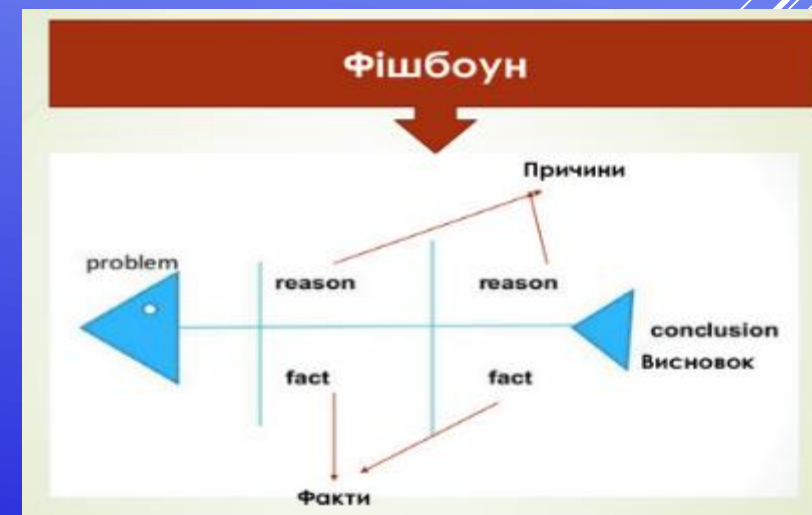
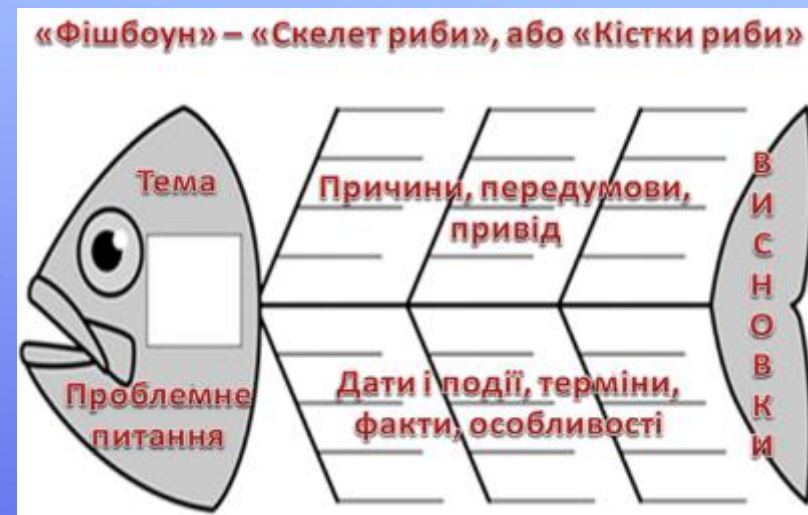
Приєм «КОШИК ІДЕЙ» (до 5 хвилин).

- ▶ На дошці малюємо кошик, у який буде «зібрано» все, що всі учні знають з теми, що вивчатиметься.
- ▶ Обмін інформацією відбувається за певною процедурою. Ставимо пряме питання про те, що відомо учням з тієї або іншої проблеми.
- ▶ Спочатку кожен учень згадує і записує в зошиті все, що знає (це строго індивідуальна робота, яка триває 1–2 хвилини).
- ▶ Потім відбувається обмін інформацією в парах або групах. учні діляться один з одним відомим знанням (групова робота). час на обговорення – не більше 3 хвилини.

► **«ФІШБОУН» (скелет риби)** - цей прийом (використовується схема) дає можливість розрізнати складові частини у явищах та подіях, виокремлювати причини та наслідки, аргументувати відповідь та підтверджувати її прикладами. Основою для виконання роботи за схемою є проблема, яка є у тексті або у розповіді вчителя. Її записують в «голові» скелету, а висновки, які виходять у процесі роботи, записуються у «хвості». Отже голова - питання теми, верхні кісточки – основні поняття теми, нижні – зміст понять, хвіст – відповідь на питання. Записи повинні бути лаконічними, уявляти собою ключові фрази або слова, які відображають зміст.

Основну частину уроку (до 27–35 хвилин з 45-хвилинного уроку).

На цьому етапі учні за допомогою вчителя:

- ▶ порівнюють свої очікування з тим, що їм реально пропонують вивчити;
- ▶ експериментують, пробують зробити що-небудь з того, чого навчаються, на практиці, виходячи з наявних уявлень, знань, умінь незалежно від того, чи є вони достатніми;
- ▶ аналізують отриманий досвід;
- ▶ переглядають свої очікування й висловлюють нові;
- ▶ виявляють головне, осмислюють теоретичні ідеї, концепції;
- ▶ відстежують хід власних думок;
- ▶ роблять висновки про матеріал;
- ▶ пов'язують зміст уроку з особистим досвідом;
- ▶ переймаються питаннями про зміст уроку;
- ▶ відпрацьовують уміння і стратегії мислення.

Осмислення, або основна частина уроку

- ✓ Карта поняття
- ✓ Читаємо в парах / Запитуємо (узагальнюємо) в парах
- ✓ «Тонкі» і «товсті» запитання
- ✓ Подвійний щоденник
- ✓ Читання з маркуванням
- ✓ Опорні слова
- ✓ Т-таблиця
- ✓ Картографування тексту
- ✓ Концептуальна таблиця
- ✓ Спитайте у автора
- ✓ Робота в парах та малих групах з дидактичними завданнями
- ✓ Ажурна пилка (мозаїка)
- ✓ Навчаючи вчуся
- ✓ Дискусія

«КОЛА ВЕННА» - навчальна методика, яка використовується для того, щоб навчити учнів різних вікових груп зрозуміти процеси посередництвом аналізу з обов'язковим синтезом його результатів. Алгоритм роботи: вчитель виділяє напрямки (підтеми, проблеми), до вирішення яких необхідно звернутися у розкритті теми. Їхня кількість довільна. Інформація, що стосується кожної проблеми (підтеми, напрямку) заноситься в окреме коло. У спільну частину записується інформація, що стосується усіх виділених складових.

Алгоритм роботи.
Вчитель виділяє напрямки (підтеми, проблеми), до вирішення яких необхідно звернутися у розкритті теми. Їхня кількість довільна.
Інформація, що стосується кожної проблеми (підтеми, напрямку) заноситься в окреме коло.
У спільну частину записується інформація, що стосується усіх виділених складових.

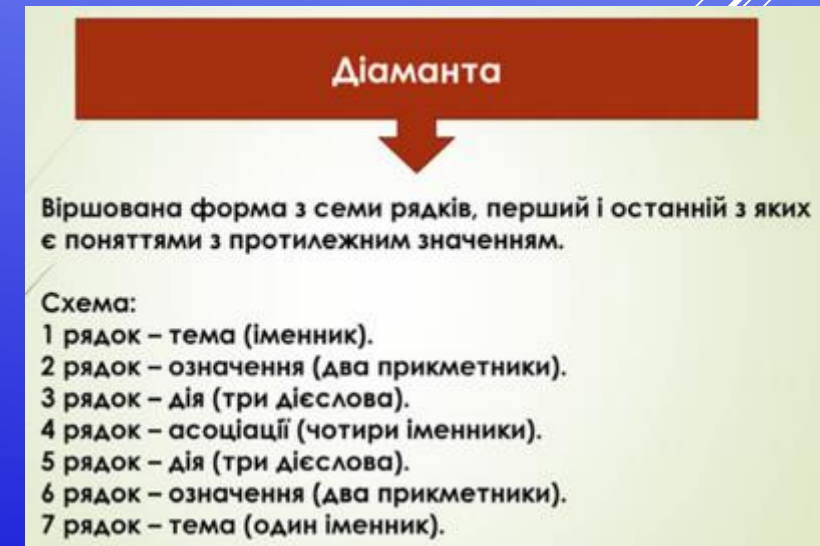
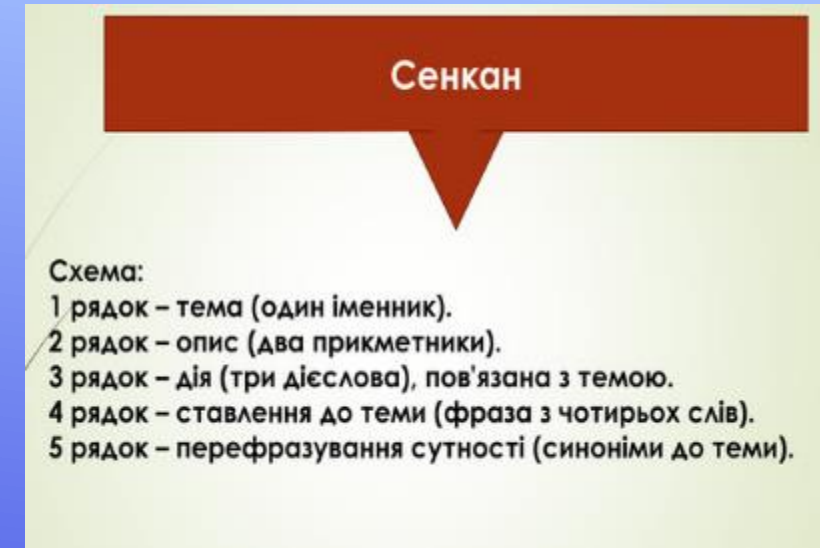
► СІНКВЕЙН

СІНКВЕЙН (СЕНКАН) – короткий неримований вірш з 5 рядків, винайдений американською поетесою Аделаїдою Крепс під впливом японської поезії. Техніка цього вірша ідеально підходить для розвитку образного мислення, концентрації знань, переосмислення отриманої інформації, вираження своєї позиції щодо теми, а також для вивчення нових понять з іноземної мови.

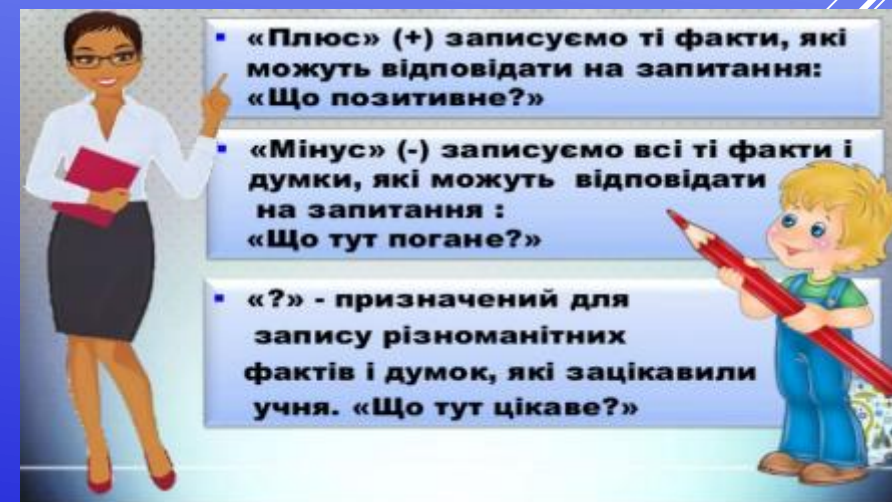
Приклад сенкану на уроці всесвітньої історії

- 1. Тетчеризм.
- 2. Необхідний, виправданий.
- 3. Стимулює, підтримує, обмежує.
- 4. Британський варіант монетаризму та політики.
- 5. Курс.

ДІАМАНТА (diamond) — (подвійний сенкан). Цей прийом варто використовувати для характеристики чи порівняння двох протилежних понять. Це вірш із семи рядків, перший і останній з яких — протилежні поняття (антипод першому поняттю).

«ІНСЕРТ» метод читання з маркуванням (у літературі інколи зустрічаємо назву «інсерт» – від англійських слів: I – interactive, N – noting, E – effective, S – system, R – reading and T – thinking) – системна розмітка тексту підчас читання й обдумування, що дає змогу істотно активізувати процес сприйняття інформації та підвищити його ефективність. це вміння критично осмислювати нову інформацію і знаходити зв'язки з уже вивченого за допомогою роботи з текстом. Використовується на етапі усвідомлення знань. У практичному відношенні технологія ефективного читання являє собою систему знаків, організованих в таблицю, заповнення якої йде в процесі вивчення нового матеріалу.

Прийомом **«ПОДВІЙНИЙ ЩОДЕНИК»** - дає можливість учням пов'язати зміст тексту підручника зі своїм особистим досвідом. двосторонні щоденники можуть використовуватися під час читання тексту на уроці, але особливо продуктивною така робота є вдома, коли учні отримують завдання прочитати великий обсяг тексту. Щоденник має вигляд такої таблиці:

ПОЛОЖЕННЯ ТЕКСТУ	КОМЕНТАРІ

- у лівій частині таблиці учні записують ті моменти з тексту, які справили на них найбільше враження, викликали якісь спогади, асоціації з епізодами з їх власного життя, збентежили їх, викликали протест або, навпаки, захват, здивування.
- справа вони мають подати коментар: що спонукало їх записати саме це положення.

«ТРИСТОРОННІ ЩОДЕННИКИ» мають третю графу – «листи до вчителя». цей прийом дає змогу працювати не лише з текстом, але й вести діалог з учителем з приводу прочитаного

ПОЛОЖЕННЯ ТЕКСТУ	КОМЕНТАРІ: чому цн привернуло вашу увагу ?	ПИТАННЯ ДО ВЧИТЕЛЯ

тристоронній щоденник може бути оформлений інакше :

ПОЛОЖЕННЯ	КОМЕНТАРІ: запитання, що виникли	КОМЕНТАРІ ПІСЛЯ ОБГОВОРЕННЯ В КЛАСІ

«Концептуальна таблиця», «Таблиця ЗХД» (Знаю, хочу Дізнатися) – ці прийоми можна розглядати як прийоми рефлексії, але більшою мірою – це стратегії ведення уроку загалом.

ЛІНІЇ, ПОРІВНЯННЯ (РИСИ)	ОБ'ЄКТ ПОРІВНЯННЯ	ОБ'ЄКТ ПОРІВНЯННЯ	ОБ'ЄКТ ПОРІВНЯННЯ
1			
2			

Таблиця «ТОВСТИХ» і «ТОНКИХ» запитань може бути використана на будь-якому з трьох етапів уроку: на стадії виклику – це запитання до вивчення теми, на стадії осмислення – спосіб активної фіксації запитань у процесі читання чи слухання, під час рефлексії – демонстрація розуміння засвоєного.

У процесі роботи з таблицею в праву колонку записуємо питання, які вимагають простої відповіді, у лівій колонці – питання, що вимагають детальної розгорнутої відповіді

Товсті-тонкі запитання	
Тонкі запитання	Товсті запитання
Хто...?	Дайте три пояснення, чому...?
Що...?	Чому ви думаєте, що...?
Коли...?	У чому відмінність ...?
Як звучить...?	Уявіть, що було б якби ...?
А чи було...?	Чи згодні ви ...?
	Чи правильно ...?

«РОМАШКА БЛУМА» складається з шести пелюсток, кожна з яких містить певний тип запитання.

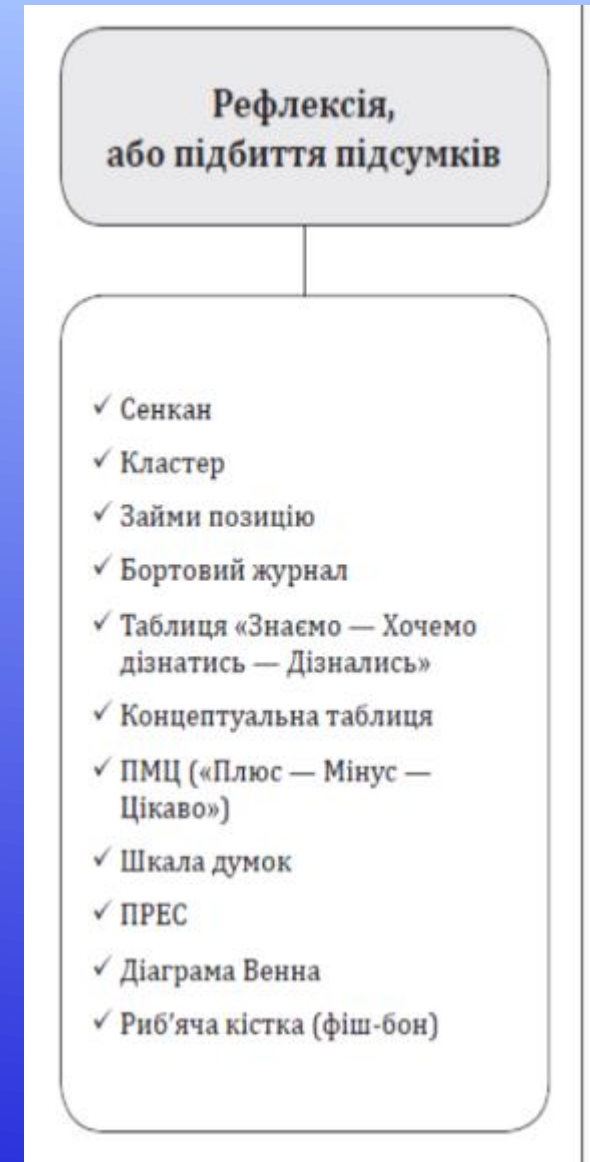
1. Знаннєві (прості) запитання – запитання, відповідаючи на які, потрібно назвати якісь факти, згадати і відтворити певну інформацію: **“Що?”, “Коли?”, “Де?”, “Як?”**.
2. Уточнюючі запитання (на розуміння). Такі запитання зазвичай починаються зі слів: **“Тобто ти кажеш, що ...?”, “Якщо я правильно зрозумів, то ...?”, “Я можу помилятися, але, по-моєму, ви сказали про ...?”**. Мета цих запитань – дати учневі можливість для зворотного зв’язку щодо того, що тільки що сказано вчителем (або написано у тексті). Іноді їх ставлять з метою перевірки сприйняття учнями інформації, яка є у повідомленні.
3. Практичні запитання. Цей тип запитання спрямований на встановлення взаємозв’язку між теорією і практикою: **“Як можна застосувати ...?”, “Що можна зробити з ...?”, “Де ви в звичайному житті можете спостерігати ...?”, “Як би ви були на місці героя оповідання?”**.
4. Інтерпретаційні (синтезуючі) запитання. Зазвичай починаються зі слова **“чому?”** і спрямовані на встановлення причинно-наслідкових зв’язків. **“Чому листя на деревах восени жовтіють?”**. Якщо відповідь на це запитання відома, воно з інтерпретаційного “перетворюється” на знаннєве. Отже, цей тип питання спрацьовує «тоді, коли у відповіді присутній елемент самостійності».
5. Оціночні запитання. Ці запитання спрямовані на з’ясування критеріїв оцінки тих чи інших подій, явищ, фактів. **“Чому щось добре, а що погано?”, “Чим один урок відрізняється від іншого?”, “Як ви ставитеся до вчинку головного героя?”** і т.д.
6. Творчі запитання. Цей тип запитання найчастіше містить частку **“б”**, елементи умовності, припущення, прогнозу: **“Що змінилося б ...”, “Що буде, якщо ...?”, “Як ви думаєте, як буде розвиватися сюжет в оповіданні після ...?”**.

Ромашка Блума

- Прості запитання (фактичні) – вимагають знання фактичного матеріалу, тобто орієнтовані на роботу пам’яті.
- Уточнюючі запитання – «Наскільки я зрозумів...», «Чи правильно я Вас зрозумів, що...».
- Інтерпретуючі запитання (пояснюючі) – підштовхуючи учнів до інтерпретації, ми навчаємо їх навичок усвідомлення причин різних вчинків чи думок (Чому?).
- Оцінювальні запитання (порівняння) – необхідно використати, коли ви чуєте, що хтось із учнів висловлює сусіду по парті своє незадоволення чи задоволення від того, що відбулося на уроці.
- Творчі запитання (прогноз) – «Як ви думаєте, що відбудеться далі?».
- Практичні запитання – «Як ви можете...?», «Як би ви вчинили...?».

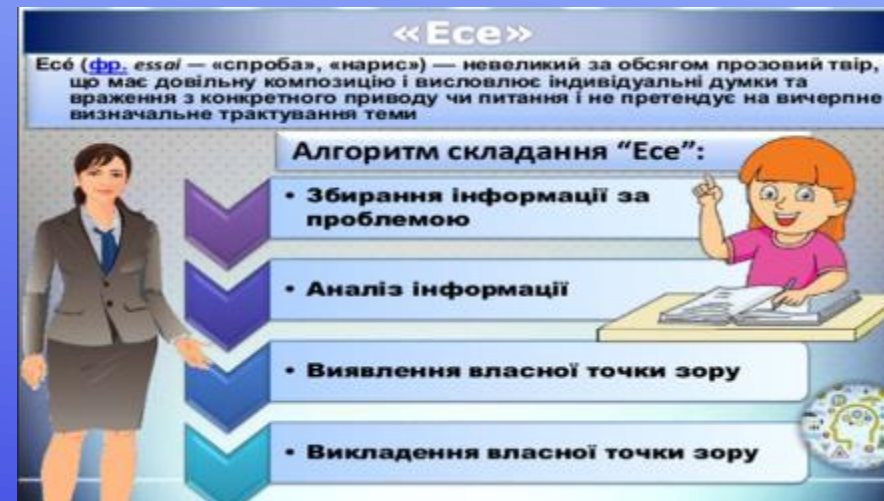
- ▶ Підсумковою частиною уроку є *рефлексія*.
- ▶ На цьому етапі учні разом з учителем:
- ▶ узагальнюють основні ідеї уроку;
- ▶ інтерпретують та апробують ці ідеї;
- ▶ обмінюються думками й висловлюють особисте ставлення до них;
- ▶ оцінюють отримані знання та вміння;
- ▶ ставлять перед собою додаткові питання.

Метою **ЕСЕ** є діагностика продуктивної, творчої складової пізнавальної діяльності учня/ці, який/а припускає аналіз інформації, його інтерпретацію, побудову міркувань, порівняння фактів, підходів і альтернатив, формулювання висновків, особисту оцінку тощо.

Застосування есе сприяє більш чіткому й грамотному формулюванню думок, допомагає розташовувати ці думки в логічній послідовності, припускає вільне володіння мовою термінів і понять, розкриває глибину й широту навчального матеріалу, вчить використати приклади, цитати, необхідні аргументи за відповідною темою.

Процес написання есе можна розбити на кілька стадій: *обмірковування – планування – написання – перевірка – виправлення.*

«Не тільки сама істина дає
впевненість, але й пошук її»

(Блез Паскаль)

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ !

